

بروجردی، حسین بن محمد رضا، از علمای امامیه در قرن سیزدهم و صاحب منظومه‌ای در رجال. به گفته خودش، در شوال ۱۲۳۸ به دنیا آمد و در شهرهای نجف و کربلا و بروجرد نزد علمایی چون صاحب جواهر و شیخ محمدحسن کاشف الغطاء و شیخ محمدحسن صاحب فصول و سیدشفیع جابلقی و سید جعفر دارابی به تحصیل فقه و اصول و تفسیر و رجال پرداخت (امین، ج ۶، ص ۱۸؛ آقابزرگ طهرانی، ۱۴۰۴، جزء ۲، قسم ۱، ص ۳۹۱؛ همو، ۱۳۳۷ ش، ص ۱۴۷؛ حبیب آبادی، ج ۴، ص ۱۰۵۹؛ قمی، ص ۱۵۵) و به مراتب بلند علمی دست یافت. پدرش از علما بود و از سید عبدالله شبیر^۵ اجازه حدیثی گرفته بود (حبیب آبادی، ج ۴، ص ۱۰۵۸؛ قمی، همانجا). برادرش سید علیمحمد (متوفی ۱۲۹۲) نیز از علما بود. شهرت عمده بروجردی به دلیل سرودن منظومه‌ای است در ۱۳۱۳ بیت در علم رجال به نام *زبدة المقال* (یا *نخبة المقال*) که از دقت و ایجاز و فصاحت برخوردار است. محدث قمی تاریخ در گذشت عالمان مشهور را از این کتاب نقل کرده است (قمی، همانجا). این منظومه در ۱۲۶۰، سروده شده و در ۱۳۱۳ همراه رساله‌ای دیگر به نام *المستطرفات فی التیّب واللقاب والکنی* به نثر، چاپ شده است. مولی علی علیاری تبریزی (متوفی ۱۳۲۷) منظومه‌ای با نام *منتهی الآمال فی ترمیم زبدة المقال* در تکمیل آن سروده و سپس هر دو منظومه را با عنوان *بهجة الآمال* شرح کرده است (امین، همانجا؛ حبیب آبادی، ج ۴، ص ۱۰۵۹؛ آقابزرگ طهرانی، ۱۴۰۳، ج ۳، ص ۱۵۹-۱۶۰، ج ۱۲، ص ۳۴، ج ۲۳، ص ۸، ج ۲۴، ص ۹۹). فرزند شارح، محمدحسن علیاری، نیز این شرح را با نام *مختصرالمقال تلخیص کرده است* (آقابزرگ طهرانی، ۱۴۰۳، ج ۳، ص ۱۶۰). سید شهاب‌الدین مرعشی نجفی نیز تعلیقه‌ای به نام *منیة الرجال بر نخبة المقال* نوشته است (آقابزرگ طهرانی، ۱۴۰۳، ج ۲۳، ص ۲۰۴). بروجردی تفسیری بزرگ نیز داشته که مقدمه و بخشی از *سورة بقره* آن پایان یافته است (آقابزرگ طهرانی، ۱۴۰۴، جزء ۲، قسم ۱، ص ۳۹۲؛ قمی، همانجا). او در ۱۲۷۷ (یا ۱۲۷۶) و به نوشته محدث قمی: ۱۲۸۴) در بروجرد درگذشته است (قمی، همانجا؛ مدرس تبریزی، ج ۱، ص ۲۵۲؛ حبیب آبادی، همانجا). فرزندش، سید نورالدین و فرزند وی سید عبدالحسین، نیز از علما بوده‌اند (حبیب آبادی، همانجا).

منابع: محمد محسن آقا بزرگ طهرانی، *الذریعة الی تصانیف الشیعة*، چاپ علی‌نقی منزوی و احمد منزوی، بیروت ۱۴۰۳/۱۹۸۳؛ همو، *طبقات اعلام الشیعة*، جزء ۲: *الکرام البررة*، مشهد ۱۴۰۴؛ همو، *مصنعی المقال فی مصنعی علم الرجال*، چاپ احمد منزوی، تهران ۱۳۳۷ ش؛ محسن امین، *اعیان الشیعة*، بیروت ۱۴۰۳/۱۹۸۳؛ محمدعلی حبیب آبادی، *مکام الآثار در احوال دورة قاجار*، اصفهان ۱۳۶۲-۱۳۶۴ ش؛ عباس

قمی، *فوائد الرضویة فی احوال علماء المذهب الجعفریة*، [بی‌جا، بی‌تا]؛ محمد علی مدرس تبریزی، *ریحانة الادب*، تهران ۱۳۶۹ ش.

/ حسن طارمی /

بروجردی، رحیم، از فقها و پیشوایان مذهبی مشهد و مؤلف چند اثر علمی. در ۱۲۲۴ در بروجرد زاده شد. پدرش میرزا محمد نام داشت. پس از فراگرفتن مقدمات و دوره اولیه سطح، در زمره شاگردان شیخ اسدالله بروجردی^۵ معروف به «حجة الاسلام» (متوفی ۱۲۷۱) درآمد و فقه را در سطح بالا از او فراگرفت و اصول را از حاج سیدمحمد شفیع جابلقی (متوفی ۱۲۸۰) آموخت (اعتمادالسلطنه، ۱۳۶۲-۱۳۶۳ ش، ج ۲، ص ۶۸۸-۶۸۷؛ همو، ۱۳۶۳ ش، ص ۱۹۴؛ آقابزرگ طهرانی، ۱۴۰۴، جزء ۲، قسم ۲، ص ۷۲۳). در هفده سالگی به نجف رفت و در زمره شاگردان شیخ محمدحسن صاحب جواهر (متوفی ۱۲۶۶) درآمد و چون بر *المختصرالنافع* شرحی نوشت که استادش آن را پسندید، از شیخ محمدحسن تصدیق اجتهاد گرفت (بامداد، ج ۵، ص ۲۴۷). بروجردی در نجف و سپس در کربلا به تدریس پرداخت، تا آنکه به درخواست بزرگان مشهد در ۱۲۵۸ به قصد تدریس و ارشاد به آن شهر رفت و مورد توجه قرار گرفت؛ و چون ساکن محله بالاخیابان مشهد بود به «بالاخیابانی» معروف شد. در ۱۲۶۶، پس از سرکوب شدن محمدحسن‌خان سالار و فرونشستن آشوب مشهد، میرزاتقی‌خان امیرکبیر، بروجردی را به نیابت تولیت آستان قدس منصوب کرد. وی حدود یک سال آن منصب را برعهده داشت و تا حدودی موفق به اصلاح امور شد تا در ۱۲۶۷، میرزا عبدالباقی گیلانی بدجای او این سمت را برعهده گرفت (اعتمادالسلطنه، ۱۳۶۲-۱۳۶۳ ش، ج ۲، ص ۶۸۸؛ همو، ۱۳۶۳ ش، همانجا؛ بامداد، ج ۲، ص ۲۳۷، ۲۹۲، ج ۵، ص ۲۴۷).

بروجردی در ۱۳۰۹ در ۸۵ سالگی درگذشت و در رواق دارالسیادة حرم رضوی به خاک سپرده شد (بامداد، ج ۵، ص ۲۴۷).

آثار او عبارت‌اند از: *شرح مختصرالنافع*؛ *جوامع الکلام فی شرح قواعد الاحکام*، که در ۱۲۷۴ آن را تألیف کرده و به گفته آقابزرگ طهرانی (۱۴۰۳، ج ۵، ص ۲۵۲) کتاب بزرگی است و نسخه آن به خط خودش در کتابخانه ملک تهران موجود است. در تعلیقات *کرام البررة* (قسم ۲، تعلیقه شماره ۱۳۲۰) کتابی با همین نام در چند مجلد به عبدالحسین بروجردی (متوفی ۱۲۷۷) نسبت داده شده است که ظاهراً اشتباه است و همین کتاب محمدرحیم بروجردی است (آستان قدس رضوی). کتابخانه مرکزی، ص ۱۷۵)؛ *الهدیة الرضویة*، که برگزیده‌ای از کتابهای